

ارزیابی اقتصادی تولید انرژی در نیروگاه‌های برق - آبی - کوچک

(نیروگاه برق آبی کوچک یا سوچ)

سیدحسن کاظمی احمدشاه رکنی سیدمحمدتقی بطحائی

دانشگاه علامه طباطبائی - دانشکده اقتصاد ، دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی

چکیده:

نیروگاه‌های برق - آبی کوچک که امکان بهره‌برداری از حداقل پتانسیل - آبی را نیز به منظور تولید انرژی فراهم می‌آورد گزینه جدیدی در صنعت برق کشور محسوب می‌گردد که بلحاظ نوع تکنولوژی بکار رفته و همچنین نزدیکی به مناطق روستائی از یک سو و هزینه تولید از سوی دیگر مورد توجه قرار دارد که این مقاله ضمن بررسی وضعیت بازاری انرژی در مناطق دورافتاده روستائی، به ارزیابی اقتصادی انرژی تولیدی توسط نیروگاه‌های برق - آبی کوچک خواهد پرداخت .

شرح مقاله:

درايران علي‌رغم موقعيت خاص اقليمي وكمي نزولات جوي مناسب در بسياري

از مناطق وفقدان منابع غنی آب، هم اکنون ۱۴/۳ درصد برق کشور که معادل ۱۹۵۳ مگاوات است (۱) از طریق نیروگاه‌های برق - آبی تولید می‌گردد. در حالیکه پتانسیل‌های آبی بزرگ‌شناسی شده حدود ۱۶ هزار مگاوات برآورد شده (۲) و در زمینه شناسایی پتانسیل‌های کوچک، مطالعات کمتری صورت پذیرفته است.

از آنجائیکه در حال حاضر تکنولوژی پیشرفته تولید انرژی برق آبی بهره - برداری از حداقل پتانسیل آبی را فراهم آورده است پس از پیروزی انقلاب اسلامی بخصوص در سال‌های اخیر توجه قابل ملاحظه‌ای به این بخش نیز شده است. اما فقدان مطالعات و تحقیقات در گذشته پیرامون شناسایی پتانسیل‌های کوچک آبی در کشور، رشد و توسعه این تکنولوژی تولید را بطنی نموده است.

بهر حال علیرغم این کاستی اطلاعات، به موازات شروع یک مطالعه جدی در زمینه شناسایی مجموع پتانسیل‌های آبی کوچک در قالب طرح جامع انرژی (۳) بر مبنای نتایج بیدست آمده بیش از ۲۰ جایگاه مورد توجه قرار گرفته و عملیات اجرایی احداث نیروگاه از سال ۱۳۶۴ در سه ظرفیت زیر آغاز گردیده است:

۱- نیروگاه‌های برق آبی بسیار کوچک (Micro Hydro power plants) تا ۲۰۰ KW

۲- نیروگاه‌های برق - آبی نسبتاً کوچک (Mini Hydro power plants) از ۲۰۰ تا ۲۰۰۰ KW

۳- نیروگاه‌های برق - آبی کوچک (Small Hydro power plants) از ۲۰۰۰ تا ۲۰،۰۰۰ KW

خط مشی اولیه احداث این نوع نیروگاه‌ها در درجه نخست برق‌دار نمودن روستاهای محروم و بی برق کشور بوده است که ضمن آن بخشی از تولید انرژی کشور تامین می‌گردد.

در زمینه عرضه انرژی به این مناطق دورافتاده روستائی که معمولاً شبکه سراسری نیز فاصله دارند تشکیلات صنعت برق از سال ۱۳۴۷ تا پایان سال ۱۳۵۷ به ۴۳۲۷ روستا برق منتقل نمود ولی طی سالهای ۱۳۵۸ تا پایان سال ۱۳۶۸ تعداد ۱۸۹۵۴ روستا برق دار شده اند، که متوسط رشد سالانه ۱۶/۵ درصد و ۴/۳ برابر تعداد روستاهای برق دار شده کشور نسبت به قبل از پیروزی انقلاب اسلامی بوده است (۴)، لیکن با توجه به تعداد روستاهای محروم از برق کشیکشور که بیش از ۴۰ هزار روستا می باشد چنانچه آهنگ رشد برق دار شدن روستاها به همراه وضعیت فعلی این مناطق ثابت فرض شود حدود ۲۴ سال برای برق دار نمودن تمامی روستاها (توسط صنعت برق کشور) زمان احتیاج است که با توجه به ضرورتهای اجتماعی - اقتصادی انتقال برق به مناطق محروم، بهره برداری از امکاناتی که ضمن شتابدار نمودن این حرکت، معضل فوق را سریعتر حل می نماید از اهمیت ویژه ای برخوردار خواهد بود که در این راستا احداث نیروگاههای برق - آبی کوچک در مناطق مستعد به عنوان یک گزینه مطرح می گردد.

از سوی دیگر از مجموع حدود ۶۵ هزار روستای کشور با جمعیتی بیش از ۲۲ میلیون نفر، تعداد ۲۳۲۹۱ روستا که ۳۵/۶ درصد از کل روستاهای کشور را تشکیل می دهد از نعمت برق بهره مند نبوده و سهم مصرف انرژی این ۲/۵ میلیون خانوار روستائی کمتر از ۳/۷ درصد از مصرف کل کشور می باشد، (۵) همچنین ۳۷ درصد جمعیت روستائی که تا کنون صاحب برق نشده اند در ۶۴ درصد از روستاهای کشور ساکن بوده و عمدتاً "روستاهای زیرخانواری را تشکیل می دهند. (۶) بطوریکه به عنوان نمونه از ۷۵۰ روستای برق دار شده در سطح کشور در سال ۱۳۶۸، فقط ۶/۴ درصد آنها بیش از ۲۰۰ خانوار جمعیت داشته اند و حدود ۷۸ درصد روستاها زیر ۱۰۰ خانوار جمعیت داشته اند. (۷)

بنابراین با ملاحظه وضعیت جمعیتی روستاهای باقی مانده و روند مهاجرت روستا به شهر و روستا به روستا و تخلیه روستاهای کم جمعیت در دهه گذشته، امکان

انتخاب خط مشی احداث نیروگاه‌های مستقل از شبکه سراسری را تقریباً "منتفی" نموده و به غیر از موارد استثناء و نادراصولاً "احداث نیروگاه‌های برق - آبی کوچک و مستقل از شبکه سراسری به منظور تامین برق روستاهای محروم، از ناحیه کمیت مصرف (تقاضا) اتلاف منابع تحلیل می‌گردد. (۸) فقط در شرایطی که تولید و انتقال انرژی به سیستم سراسری کشور با صرفه باشد احداث نیروگاه‌های برق - آبی کوچک اقتصاداً و قابل توجیه خواهد بود.

هم اکنون بیش از ۲۰ پروژه احداث نیروگاه برق - آبی کوچک در کشور در دست مطالعه، اجرا و بعضاً "در حال بهره‌برداری می باشد بررسی هزینه‌های سرمایه‌گذاری ارزی - ریالی نیروگاه‌های نمونه نشان می‌دهد که به‌هر میزان قدرت نصب نیروگاه بیشتر شده است هزینه‌های تولید انرژی کاهش یافته است و این مسئله نشان‌دهنده وضعیت قرائت گرفتن هزینه‌های تولید در شاخه نزولی منحنی هزینه‌های می باشد. (۹)

بررسی هزینه متوسط ارزی - ریالی قدرت نیروگاه‌ها نشان می‌دهد که هزینه ارزی هر کیلووات قدرت نیروگاه معادل $475 \text{ \$/Kw}$ (دلار - کیلووات) و $180,000 \text{ R/Kw}$ (ریال - کیلووات) در نیروگاه‌های نمونه بوده است. همچنین متوسط هزینه بهره‌برداری سالیانه (شامل بهره‌برداری، تعمیر و نگهداری و پیش‌بینی نشده) برای هر کیلووات قدرت 5700 R/Kw (ریال - کیلووات) برآورد شده است. (۱۰)

جدول شماره ۱: متوسط هزینه‌های ارزی - ریالی به قدرت نصب نیروگاه‌ها
 (R/Kw , $\$/Kw$) و هزینه بهره‌برداری
 سالیانه به قدرت نصب برای نیروگاه‌های نمونه .

نیروگاه	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	۱۳	متوسط
شرح														
$\$/Kw$	۴۹۲	۶۱۱	۱۹۸	۹۴۷	۲۶۶	۴۴۳	۴۲۸	۶۲۹	۳۴۳	۲۵۴	۳۱۹	۴۷۱	۵۲۷	۴۷۵
$R/Kw \times 10^3$	۳۵۰	۴۳۰	۴۰۰	۳۹۷	۳۳۰	۳۱۰	۲۸۰	۴۶۰	۱۹۰	۲۰۰	۱۹۰	۲۱۰	۱۴۰	۱۸۰
ACR/Kw	۱۹۰۰۰	۴۱۰۰۰	۳۷۰۰۰	۲۱۰۰۰	۲۲۰۰۰	۱۹۰۰۰	۱۸۰۰۰	۱۸۹۰۰	۸۱۰۰۰	۸۰۵۰۰	۷۴۰۰۰	۴۹۰۰۰	۳۵۰۰۰	۵۷۰۰۰

روند هزینه‌های متوسط ارزی - ریالی برای هر واحد قدرت نصب نیروگاه‌های
 نمونه و در ردیف آخر جدول متوسط هزینه بهره‌برداری سالیانه (بهره‌برداری -
 تعمیر و نگهداری و پیش‌بینی نشده) آمده است .

محاسبه قیمت و هزینه تمام شده انرژی تولیدی توسط نیروگاه‌های برق -
 آبی نمونه از چندین روش نشان می‌دهد . (۱۱) که قیمت تمام شده در نیروگاه‌های
 بسیار کوچک (Micro Hydro Power Plants) نسبت به سقف قیمت فروش به
 شبکه سراسری همواره گرانتر می‌باشد و قیمت انرژی تولیدی در نیروگاه‌های
 نسبتاً کوچک (Mini Hydro Power Plants) معمولاً در مرز قرار داشته
 است اما قیمت تمام شده انرژی تولیدی توسط نیروگاه‌های برق آبی کوچک
 (Small Hydro Power Plants) کمتر از سقف قیمت فروش به شبکه
 بدست آمده است .

متوسط سهم هزینه‌های ارزی - ریالی در قیمت تمام شده انرژی تولیدی
 در نیروگاه‌های برق - آبی کوچک که از روش متداول در صنعت برق کشور محاسبه
 گردید برای هر کیلووات ساعت ($\$/Kwh$ و R/Kwh) برابر آمده است ($4/24$)
 و به تفکیک ظرفیت نصب ، به شرح زیر می‌باشد :

جدول شماره ۲: سهم ارزی - ریالی در قیمت تمام شده انرژی تولیدی توسط نیروگاههای برق - آبی

شرح		
۱۳/۷۳	۰/۰۱۹۸	نیروگاههای برق - آبی بسیار کوچک (Micro)
۸/۱۹	۰/۰۰۸۳	نیروگاههای برق - آبی نسبتاً کوچک (Mini)
۳/۹۹۲	۰/۰۱۱	نیروگاههای برق - آبی کوچک (Small)
۴/۳۴	۰/۰۱۰۵	متوسط کل

ارقام جدول فوق سهم هزینههای ارزی - ریالی در قیمت تمام شده انرژی تولیدی در نیروگاههای برق - آبی نمونه به تفکیک ظرفیت، که از روش حسابداری صنعتی و با احتساب ۸ درصد کل سرمایه گذاری ارزی - ریالی - افزون بر هزینههای سالیانه محاسبه شده است، نشان داده می شود.

در اینجا، با احتساب سقف قیمت فروش انرژی شبکه سراسری به میزان $12/41$ R/kWh و متوسط کل قیمت تمام شده انرژی تولیدی نیروگاهها، هر چند فاصله محل احداث نیروگاهها را از شبکه سراسری تا شعاع قابل ملاحظه ای - اقتصادی توجیه می نماید اما نیروگاههای برق - آبی کوچک (Small Hydro Power Plants) تا شعاع ۲۱۹ کیلومتری از شبکه می توانند با توجیه اقتصادی احداث گردند (۱۳) که با لحاظ نمودن مسیر شبکه سراسری و نقاط شناسائی شده پتانسیلهای کوچک آبی (در مطالعات اولیه) که عمدتاً در دورشته کوه زاگرس و البرز قرار دارند احداث این نوع نیروگاهها (Small Hydro Power Plants) در ایران به غیر از موارد استثنای هموارها اقتصادی خواهد بود. (۱۴)

البته از نقطه نظر مقایسه سهم هزینه های ارزی - ریالی در قیمت تمام شده هر کیلووات ساعت انرژی، سهم هزینه ارزی در قیمت تمام شده هر کیلووات ساعت انرژی تولیدی در کلیه نیروگاه های برق - آبی نمونه از سهم هزینه های ارزی در قیمت تمام شده برق شبکه سراسری کمتر می باشد. (۱۵) و چنانچه هزینه فرصت سرمایه گذاری ارزی را به ازای ($R = 1400 \$$) در دو قیمت مورد نظر لحاظ نمائیم قیمت تمام شده انرژی تولیدی توسط نیروگاه های برق - آبی کوچک (Small Hydro Power Plants) معادل R/Kwh ۱۹/۳۹۷ و - کمتر از نصف قیمت تمام شده برق شبکه سراسری (معادل R/Kwh ۴۴/۶) خواهد بود. (۱۵)

همچنین با احتساب هزینه فرصت ریال ($R = 1/1400 \$$) قیمت انرژی تولیدی توسط نیروگاه های برق - آبی کوچک ($\$/Kwh$ ۰/۰۱۳۸۶) می شود در حالی که قیمت تمام شده برق شبکه سراسری برابر با ($\$/Kwh$ ۰/۰۳۱۸۶) بدست خواهد آمد. به عبارت دیگر قیمت تمام شده برق شبکه سراسری با احتساب هزینه فرصت ریال بیش از $2/998$ برابر قیمت هر کیلووات ساعت انرژی تولیدی توسط نیروگاه های برق - آبی کوچک می باشد.

بر اساس یک مطالعه موردی که برای نیروگاه های برق - آبی کوچک یا سوچدر شرایطی که مراحل پایانی احداث را می گذراند صورت گرفته است / احداث این نیروگاه با ظرفیت نصب $2/5$ مگاوات و تولید سالانه انرژی به میزان حدود ۱۵ میلیون کیلووات ساعت که در فاصله ۳ کیلومتری از مسیر خطوط انتقال شبکه قرار گرفته است اقتصادی ارزیابی شده است.

انرژی مورد نیاز روستاهای محروم از برق این منطقه در سال اول انتقال بیش از ۱۸ میلیون کیلووات ساعت برآورد می شود (۱۷) / نکته ای - نیروگاه به تنهایی پاسخگوی تقاضای انرژی در سال نخست نیز نمی باشد و لذا اتصال به شبکه سراسری که در طراحی این نیروگاه در نظر گرفته شده است اقتصادی می باشد.

از نقطه نظر قیمت تمام شده با محاسبات انجام شده به روش متداول در وزارت نیرو قیمت تمام شده انرژی تولیدی این نیروگاه ($0/0048 \text{ \$/Kwh}$) و - $4/53 \text{ R/Kwh}$ بوده که با احتساب هزینه انتقال، محل احداث نیروگاه امکان صرفه جویی را نیز فراهم آورده است. (۱۸)

نتیجه:

تولید انرژی توسط نیروگاه های برق - آبی کوچک (Small Hydro Power Plants) همواره در ایران اقتصادی می باشد و از نقطه نظر اقتصاد ملی (چگونگی سهم هزینه های ارزی در تولید انرژی و انتقال تکنولوژی) پذیرش نیروگاه های با قدرت Micro و Mini نیز متضمن ضرر و تلافی منابع ملی نخواهد بود هر چند که اتصال به شبکه سراسری برق کشور یک خط مشی اساسی برای این نوع نیروگاه ها با ایستی محسوب گردد.

زیر نویس:

- ۱- وزارت نیرو - دفتر برنامه ریزی برق - گروه آمار برق - آمار تفصیلی صنعت برق ایران در سال ۱۳۶۸ ص ۱
- ۲- وزارت نیرو - پتانسیل های برق - آبی کوچک - حسین دانشمند عظیمی - ۱۳۶۳ - ص ۱۱
- ۳- وزارت جهاد سازندگی - معاونت عمران - اداره کل برق و انرژی - نگرشی به نیروگاه های برق - آبی کوچک - محمد ابراهیم اسماعیلی ۱۳۶۹ - طرح جامع انرژی که در سطح کشور در حال مطالعه است تاکنون بر اساس نتایج اولیه بیش از ۱۷۰ جایگاه با ظرفیت حدود ۲۲۹ مگاوات را شناسایی نموده است.

۴- وزارت نیرو- دفتربرنامه ریزی برق - گروه آمابریق - آمابریق روستائی
درسال ۱۳۶۸- ص ۲

۵- وزارت نیرو- دفتربرنامه ریزی برق - گروه آمابریق - صنعت برق ایران
درسال ۱۳۶۸- ص ۰۳۵

۶- مرکزآمابرایران - سالنامه آماری سال ۱۳۶۶

۷- همان - وزارت نیرو- آمابریق روستائی درسال ۱۳۶۸ ص ۱-۶۸ - همچنین
براساس نتایج سرشماری های نفوس ومسکن سالهای ۱۳۵۵ و ۱۳۶۵ مرکزآمابرایران
ایران - مهاجرت های داخلی روستا به روستا درسالهای فوق از سمت روستاهای
کم جمعیت به سمت روستاهای پرجمعیت بوده است ، بطوریکه کل جمعیت روستاهای
روستاهائی که کمتر از ۵۰۰ نفر (حدوداً "یکصدخانوار") جمعیت داشته اند در
سال ۱۳۵۵ بیش از ۷/۵ میلیون نفر بوده و درسال ۱۳۶۵ به ۷/۲ میلیون نفر
کاهش یافته است به عبارت دیگر نه تنها در این دهسال افزایش جمعیتی در
روستاهای زیرمدخانوارانجام نپذیرفته است بلکه با تحلیل جمعیت نیز
روبرویوده اند درحالیکه روستاهای بالای ۵۰۰ نفر جمعیت درسال ۱۳۵۵ با
۹/۹ میلیون نفر جمعیت ، درسال ۱۳۶۵ بالغ بر ۱۵/۱ میلیون نفر جمعیت
داشته است ، همچنین تعداد روستاهای کمتر از ۵۰۰ نفر نیز در این دهسال
معمولاً کاهش داشته است .

۸- نظریه اینکه بخش عمده مصرف انرژی در مناطق روستائی خانگی بوده و جمعیت
نقش اساسی در میزان مصرف انرژی روستائیان را ایفا می نماید و با توجه به
جهت گیری عمومی تخلیه روستاهای زیرمدخانوار ، استراتژی سرمایه گذاری
برای این نوع روستاها نمی تواند بر مبنای توجیه اقتصادی از ناحیه مصرف
استوار گردد ، چگونگی تا شیرو نقش بسزای جمعیت در مصرف روستائی از طریق
برآورد تابع مصرف انرژی ۴۱ روستای نمونه در استان لرستان مورد مطالعه
قرار گرفت که جمعیت ، بیش از ۸۴ درصد مصرف انرژی را در تابع تقاضای
انرژی توضیح داده است .

۹- این مسئله نشانگر کاهش بیشتر هزینه‌های تولید در ظرفیتهای نصب با لاتر می باشد.

۱۰- توابع تولید و هزینه براساس داده‌های مربوط به نیروگاه‌های نمونه از طریق بسته نرم افزاری TSP 5.1 به شرح زیر برآورد گردید و از آنجائی که بخش قابل ملاحظه‌ای از هزینه‌های ارزی، شامل خرید تجهیزات الکترو- مکانیک می باشد این توابع به تفکیک ارزی-ریالی در نظر گرفته شده است.

الف: تابع تولید انرژی سالانه نیروگاه‌های برق - آبی

$$0/845 \quad 1/116$$

$$W = 80660 \quad D \quad .H$$

ب: تابع هزینه ارزی نیروگاه‌های برق - آبی

$$0/937 \quad 1/207$$

$$EX = 1350 \quad D \quad H$$

ج: تابع هزینه ریالی نیروگاه‌های برق - آبی

$$0/8 \quad 0/94$$

$$R = 3130077 \quad D \quad .H$$

W انرژی تولید سالانه نیروگاه (Kwh)

EX هزینه‌های ارزی نیروگاه (\$)

R هزینه‌های ریالی نیروگاه (R)

D دبی آب (m³/s)

H ارتفاع خالص آب (M)

۱۱- به منظور دستیابی به هزینه واقعی تولید انرژی در نیروگاه‌های برق - آبی کوچک از چهار طریق زیر هزینه و قیمت تمام شده انرژی مورد محاسبه قرار گرفت:

الف : با احتساب ۸ درصد هزینه برای تامین سرمایه در مدت فرضی ۵ ساله
 احداث ۸ درصد هزینه به منظور با زیرداخت سرمایه گذاری در مدت
 زمانی که نیروگاه عمر مفید دارد .

ب : با احتساب ۸ درصد هزینه برای تامین سرمایه و ۱۲ درصد نرخ متوسط
 تورم وارداتی و ۸ درصد متوسط نرخ تورم داخلی در آینده به منظور
 با زیرداخت سرمایه گذاری در مدت زمانی که نیروگاه عمر مفید دارد .

ج : از طریق روش معمول در حسابداری صنعتی

د : از روش معمول در حسابداری صنعتی با نضام ۸ درصد کل سرمایه در
 هزینه سالانه ، که این روش محاسبه در تعرفه های اخیر وزارت نیرو
 مورد نظر قرار گرفته است .

۱۲- قیمت تمام شده برق شبکه سراسری با احتساب ($R = 72 \$$) معادل ۸/۴۹ -
 ریال کیلووات ساعت می باشد که با کسر هزینه های انتقال - توزیع و
 مشترکین ، سقف قیمت به ۶/۴۱ ریال - کیلووات ساعت خواهد رسید و این رقم
 سقف اقتصادی قیمت انرژی برای ورود به شبکه سراسری خواهد بود .

۱۳- با احتساب ۵ درصد تلفات انرژی در مسیر انتقال به شبکه سراسری این شعاع
 حدود ۱۹۱ کیلومتری رسد .

۱۴- با استفاده از بسته نرم افزاری GINO سه مدل برنامه ریزی غیرخطی
 بر اساس توابع برآورد شده به شرح زیر طراحی و محاسبه گردید و در نتیجه
 نیروگاه های برق - آبی بسیار کوچک (Micro Hydro Power Plants)
 غیر اقتصادی و حداقل تولید اقتصادی سالانه نیروگاه معادل ۱۴۲۲۰۲۷ کیلو-
 وات ساعت بدست آمد .

$Max d_1 = C - F(H, D)$ d_1 - فاصله نیروگاه از شبکه بر اساس هزینه

$S.t H < C_1, D < C_2$ تمام شده ارزی .

$Max d_2 = C_3 - F(H, D)$ d_2 - فاصله نیروگاه از شبکه بر اساس هزینه

$S.t H < C_1, D < C_2$ تمام شده ریالی

